

ר' שרגא פייבל מנדלוביץ

מניח יסודות וסולל דרך לחינוך דתי

מאת

הלל זיידמן

הוצאת ספרים שנגולד

ניו יורק

הוצאת הספר אופשרה על ידי
 ר' אליעזר הכהן גליק ורעייתו דבורה
 לזכרו של בנם יקירם
 הבחור אברהם יוסף הכהן ע"ה
 שנקטף באבן. בדרך עלותו לארצנו הקדושה
 ביום ג' לחודש טבת, תשל"ה.
 יהי זכרו ברוך

פ
 ו
 ב
 ח
 ה

 ט
 ד
 ב
 ד
 כ

 ז
 ו
 ז
 ז
 ו
 ו

 ז
 ו

 ו
 ו

 ו
 ו

 ו
 ו

ISBN 0-88400-042-7

Library of Congress Catalog Card Number: 76-502

Copyright © 1976 by Shengold Publishers, Inc.

All rights reserved

Published by Shengold Publishers, Inc.

45 W. 45th St., New York, N. Y. 10036

Printed in the United States of America

תוכן הענינים

63	שתי סגולות	6	הקדמה
65	משנתו ונשמתו	9	שלושת הרועים
65	שני „חבורים“	11	שלושת המורים
65	היה לומד מכל מאורע	13	נשואיו ומסחרו
66	מהירות ללא פזיזות	13	ראשית צעדיו באמריקה
66	לוחם לאמיתו	15	מול מצב מדכא
67	הצניע לכת	17	בראשית פעולותיו
68	דוגמתו האישית	19	בהקדם ובמאוחר
68	כד בדיחא דעתיה	21	מנהל „תורה ודעת“
69	יהודי של שבת וחג	23	יחסיו עם ראשי הישיבה
70	„מיסטר מנדלוביץ“ התואר שלו	24	ניגודים רעיוניים
71	זיקתו לטבע	26	בלעדיות מול כוללנות
74	מבטו על הנוף	27	מאספקלריא היסטורית
75	ספרא רבא	28	רבי שלמה היימן
81	מבטו על ההיסטוריה	29	רבי ראובן גרוזובסקי
85	יהדות ויוונות	30	רבי יעקב קמנצקי
89	שש מדות ביחס לסביבה	32	המתיבתא
91	השפעה והשראה	33	העמיד תלמידים
93	כזה היה האיש	34	עיון והגשמה
94	הראשונות ביזמתו	34	חינך מחנכים
96	רציפות בשטחי רוח	35	אש דת
97	צמצום והתפשטות	37	בן-תורה נוסח אמריקה
98	גשרים על פני תהומות	38	חינך להנהגה
99	תודעתו כלל ישראלית	38	מורה מסוג מיוחד
100	ליהדות ספרדית	39	משיטות לימודיו
102	זיקתו לארץ ישראל	40	שיעורים מקוריים
104	עזרתו לבני ברק	42	השפעת ארץ מוצאו
106	עם תקומת מדינת ישראל	43	מזוג של תכונות
107	פטירתו	47	יחסו לתלמידיו
		49	זכרונותיו של תלמיד
		51	חינוך כתפקיד צבורי
		53	„תורה ומסורה“
110	מרעיונותיו	55	רוכש תרומות וגם תורמים
113	הגות בתפילה	58	נתן יותר משלקח
121	ראש השנה	59	אופקים רחבים
122	על דרכי למוד	61	אחריות לכלל ישראל
123	למודים במסכת אבות	62	תקופות בלמודיו
126	מוסר וחסידות		

* * *

הקדמה

מי הם הללו שמימיהם אנו שותים
ושמותיהם אין אנו מכירים
הוריות יד. ע"א.

אל תקראו את הספר הזה – תלמדו אותו. כשם שנושאו של ספר זה למד את תולדות ישראל
ללמוד וללמד, ללמוד על מנת לקיים, כך יש ללמוד תולדותיו הוא, בכדי ללכת בדרכיו, שהוא סלל,
ולהמשיך במשימתו, לה הקריב את חייו.

כי רבי שרגא מנדלוביץ זצ"ל, סלל דרך והיה למורה דרך, בדבריו ועוד יותר בדוגמתו.
יש ללמוד מתולדות חייו בקל-וחומר. אם בזמנו, שנות ראינו רעה, שנות השפל הכלכלי
(„דפרשן“) באמריקה ואחריו הכליון באירופה, התאבק עם קשיים עצומים ויוכל להם, כל-שכן
היום, כאשר כבר הונחו היסודות, ברובם על-ידו, וכבר סוללה הדרך, והתנאים הם לאין ערך נוחים
יותר, וצבא מחנכים ועסקנים בישיבות גדל והתרחב בהרבה, בוודאי שחובה מוטלת לנצל את
האפשרויות להרבצת תורה.

בחייו של רבי שרגא (קשה קצת לכנותו „מיסטר מנדלוביץ“... והוא יסלח אם תוך יראת
הכבוד נכנה אותו לפעמים אחרת.) נתקל לעיתים תכופות באי-הבנה מצידם של אי אלה מבני
דורו, שלא ירדו לסוף דעתו, או יותר נכון, לא התעלו לפסגת שאיפותיו. אולם הוא התגבר על זה
ופעל כפי שפעל.

כיום קיימת אפשרות עגומה שמשנתו = נשמתו תהיה גנוזה בתוך מפעליו, – שלא רבים
יודעים ויידעו, שהוא יזם אותם ושהם קמו מכוחו או מכוח כוחו. רעיונותיו ושאיפותיו עלולות
להיבלע בתוך מבצעיו ולא יידעו כי באו אל קרבו.

אחרי שנאסף אל עמו יש לאסוף את תולדות חייו לעמו, הווה אומר לעשותן נחלת הכלל,
כאיש מופת לדורו ולדורות הבאים, בבחינת ממנו תראו וכן תעשו.
כי קלע האיש לדורו ולא החטיא, וכך קלע לנצח.

כיון שפשטות היתה מגליו העקריים של אופיו של מר מנדלוביץ, „לקחו“ אותו בפשטות.
הווה אומר, התיחסו אליו כאל „אחד מאתנו“, אם כי שונה „במקצת“, ואם כי לעתים היה גם
נראה „מחור“ במקצת בדעותיו. הוא תרם בעצמו לתפיסה זו של אישיותו. כי תוכו לא היה כבד.
תוכו, כלומר, פנימיותו היה הרבה יותר ממה שהיה נראה לעין – הגנוז היה מרובה על הנגלה.
בנוהג באמריקה, ולא בלבד באמריקה, שאנשים רוצים להתראות טובים יותר ממה שהם
באמת. מכאן כל התעשייה המסועפת הזאת של „בניית תדמית“, שהיא ברובה ההיפוך מדמותו של
אותו אדם כמות שהוא. אבל אצל אנשים גדולים באמת המסווה הוא לכסות לא על הצל אלא על
האור. הרי משה רבנו שם מסווה על פניו – כי קרן אור פניו. מר מנדלוביץ היה אומן בכיסוי זה.
הוא התאמץ להתנהג ולפעול בפשטות משום שסגולה זו היתה טבעית לו, והוא היה תמיד נאמן
לעצמו. נוסף על ענוותנותו הטבעית היתה כאן כוונה להשתוות לאנשים פשוטים – לבל תחצוץ
מחיצה בינו לבינם, שעלולה להפריע במאמציו להשפיע עליהם ולהפעילם למטרותיו הנשגבות. כי
החייץ של דיסטנס בין אדם גדול לאנשים פשוטים מונע לפעמים השפעתו של הראשון. מוטב
לעשות יחד, בצוותא של שווה עם שווים, מאשר לכוון או להדריך, חשב מר מנדלוביץ. מחונן
בחוש פדגוגי צרוף ראה גם בהתנהגות זו מכשיר פידגוגי, שיטה חינוכית מעולה. כתוצאה מכל זה
היה בסופו של דבר נסתר – למרות היותו מפורסם. שניהם יחד. לכן הערכתו של האיש מן החוץ
היתה בדרך כלל בלתי נכונה. שכן לא עמדו על סגולותיו האמיתיות. זוהי גם אחת הסיבות שאחרי
פטירתו כמעט נשכח בקהל הרחב – פרט לקומץ תלמידיו-מקורביו שלעולם לא שכחוהו ולא

ישכחוהו. ועוד סיבה. העולם רגיל לשלב אישים בסוג מסויים באחת הקטגוריות המקובלות. רב, רבי, ראש ישיבה, מנהיג, עסקן, מחנך, סופר, חושב, וכיו"ב. מר מנדלוביץ בהיותו סוג בפני עצמו, וגם רבי-גיוני מאד, לא התאים להמנות לאף סוג מסוגים מקובלים.

זאת ועוד. הצבור בפרט באמריקה, רגיל לתוארים, לשים שלט על אישיות; זה גדול בתורה, ופלוני גדול במעשה, זה רב מפורסם, זה מנהיג, זה גאון, זה נשיא וזה יושב ראש, וכיו"ב. למר מנדלוביץ לא היה שום תואר. הוא בחל בתוארים, ולא נתן לאלה להידבק לו. הרי היה ונשאר עד היום – חוהי זכותו – בסך הכל רק „מיסטר“ ותו לא. ואיך אפשר לחוש בחרדת הקודש הראוי כאשר יש לנו עסק עם אחד „מיסטר“?

ברם, אלה שזכו לעמוד במחיצתו ולהנות מאורו, והם משקיפים כיום ממרחק של יותר מחצי יובל שנים על האיש ושיחו ומפעלו, – אין להם הגדרה אחרת מאשר „איש פלא“.

ואמנם ככל שמתבוננים אנו בדמותו ומעיינים בדבריו בכתב ובאלה שנשמרו בעל-פה; וככל שמקורביו מאז רק עתה יורדים לסוף דעתו שהביע פעם והיתה נראה בשעתו כבלתי-מתקבלת, וככל שמסתכלים עליו מאספקלריה של ריחוק זמן, וככל שמבחינים בפירות שהניבו פעולותיו, כן באים למסקנה שאכן היה לפנינו איש פלא. הוא היה איש פלא שחולל פלאים, שחרש וזרע בשממה רוחנית, ורק לאחר זמן שתיליו פרחו ושגשגו וכיום כולנו נהנים מפלאיו של איש פלא זה.

מכאן שיש בחקר חייו ובהכרת מפעליו, ובתיאורם המדויק, תועלת מחמש בחינות: ראשית, יש לדעת בכלל תולדותם של גבורי הרוח שבאומה. שדה זה מוזנח במיוחד בצבור הדתי. בעוד שחילוניים מרבים להלל את אנשיהם הם, לרוב בהפרזה רבה, – יהודים דתיים ממעטים לעסוק בשטח זה. וזאת מכמה סיבות. סיבה אחת, גדולי ישראל העיקר בהם היתה משנתם ולא הם עצמם. לכן כשם שברוך יבול ספריהם כן מעטות ידיעות על תולדות חייהם. הרי שמותיהם של רבים מגדולי המחברים כמעט שאינם נזכרים ומקומם תפסו שמות חיבוריהם. הם נקראים בפינו על שמות ספריהם. גדולי ישראל בטלו את עצמם מפני משנתם.

שנית, ישנה תועלת וישנה נחיצות בידיעות על מניח היסודות שעליהם הוקמו בנינים נהדרים המעשרים את חיינו, – זו תנועת הישיבות באמריקה.

שלישית, הכרת טובה לסוללי דרך, לעוברים לפני המחנה לא רק מידה טובה היא אלא גם חובה היא עלינו.

רביעית, כשם שרבי שרגא מנדלוביץ הווה לימוד בחייו כך הנו כיום אחרי שהלך מאתנו. ואולי במידה יתירה שכן בחייו היה מסובך בכמה וכמה פרטים וגם אלה שעבדו אתו היו שקועים באלה, עד שנטשטשו הקווים העקריים. כיום כאשר כל אלה הדברים הקטנים נעלמו ונשכחו דמותו ומעשיו מתרוממים בקוויהם היסודיים. הטפל נתקלף והגרעינים נראים בעיקרם, בבהירותם.

חמישית, בחייו היה מבטל את עצמו מלפני משימתו. העיקר היה לדידו המשימה ולא הממלאה, ה„חפצא“ ולא ה„גברא“ בבטוי ישיבתי. כיום הכרת תולדותיו ומפעליו, התבוננות למהותו לאופיו מהווה סוגיה שיש להתעמק בה, ללמדה על מנת לעשות.

הוא בעצמו לא רק היה לומד היסטוריה אלא היה עושה היסטוריה, חייו הוא הם היסטוריה, פרק מלא תהלה בתולדות היהדות בארץ זו, שחולל בהן מפנה ופתח בהן דף חדש.

* * *

בספר נמצאה חזרה של אי-אלה דברים בפרקים שונים. היה הכרח בזה, משום שסגולותיו היו משולבות אלה באלה, כשאחת נזונה מחברתה, עד שקשה היה להפריד ביניהן, בלי לפגום בשלימות התמונה, ולא להזכיר קוו מסויים שוב אף שכבר הוזכר בהקשר אחר.

* * *

הכרת טובה להרב ד"ר יוסף קמנצקי, מנהל „תורה ומסורה“. למר לוויס גליק ולהרב דוד גולדנברג – כולם מפעילי „תורה ומסורה“ – שיזמו את רעיון הספר וסייעו להגשמתו. הראשון עם הרב אלכסנדר גרוס גם חברו מסה באנגלית בשם רבי שרגא מנדלוביץ, שפורסם בספר „דהי גארדיאנס או ג'ודאאיזם“, בעריכתו של הרב ד"ר ליאו יאנג.

* * *

תודתי לאלה מתלמידיו מקורביו של רבי שרגא שבשיחות אתי ברוכות זכרונות החיו חיותיהם שבלמחיהם ופעולותיהם את רבם הגדול, ואלה הם (ע"פ א"ב):
הרבנים חיים יהושע (צ'רלס) באטט, אלכסנדר ס. גרוס, יהושע ווילהלם, שלמה טברסקי, אלכסנדר לינצ'נר, חיים אורי ליפשיץ, אפרים ניומן, יוסף עלייעס, אברהם פאם, אנושל פינק, אליעזר קארפ ונתנאל קורין.

המחבר